

نرخ خودانتشاری سازمانی و اعضای هیئت تحریریه در مجلات برتر پایگاه علوم استنادی جهان اسلام

احسان گزایی^{*۱}

نعیمه نوربخش^۲

چکیده

هدف: مجلات علمی زمینه‌ساز شکل‌گیری و توسعه شبکه ارتباطی پژوهشگران دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی و پژوهشی مختلف است. پژوهش حاضر بر آن است که میزان تحقق این هدف را بر اساس شاخص خودانتشاری سازمانی و اعضای هیئت تحریریه در مجلات برتر پایگاه علوم استنادی جهان اسلام مطالعه نماید.

روش‌شناسی: این پژوهش از نوع مطالعات علم‌سنجی است که با روش پیمایشی انجام شده است. جامعه پژوهش شامل ۷ مجله برتر نمایه‌شده در پایگاه علوم استنادی جهان اسلام در بازه زمانی ۱۳۹۰-۱۳۹۴ است. برای گردآوری داده‌ها از سیاهه واری استفاده شد.

یافته‌ها: تحلیل داده‌ها نشان داد که نرخ خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه در مجلات مورد بررسی برابر ۱۲.۳۳ درصد است. مجله زمین‌شناسی کاربردی پیشرفته با نرخ خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه ۲۰.۹۵ درصد جایگاه نخست را دارد. بالاترین نرخ خودانتشاری سازمانی به مجله تحقیقات دامپزشکی با ۹.۳۳ درصد اختصاص دارد. همچنین میان خودانتشاری سازمانی و کیفیت مجلات همبستگی منفی قوی وجود دارد.

نتیجه‌گیری: الگوهای مختلف خودانتشاری می‌تواند به‌عنوان شاخصی برای سنجش و ارزشیابی تولیدات علمی کشورها، دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی و پژوهشی، پژوهشگران و مجلات استفاده شود.

واژگان کلیدی: مجلات، خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه، خودانتشاری سازمانی، پایگاه علوم استنادی جهان اسلام.

۱. استادیار علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه لرستان، خرم‌آباد (نویسنده‌مسئول)
Email: ehsan.geraei.com
۲. دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت کتابخانه‌های دیجیتال، دانشگاه تهران

دریافت: ۱۳۹۶/۸/۶

پذیرش: ۱۳۹۶/۱۱/۱

مقدمه و بیان مسئله

امروزه مسئله تولید، سنجش و ارزشیابی علم، فناوری و نوآوری با هدف رتبه‌بندی کشورها، دانشگاه‌ها و پژوهشگران به یکی از محورها و گفتمان‌های اساسی فضای آموزش عالی تبدیل شده است. فشار سیاست‌گذاران عرصه علم و فناوری از یک سو و رقابت تنگاتنگ کشورها، دانشگاه‌ها و پژوهشگران از سوی دیگر موجب استفاده فزاینده از شاخص‌های متنوع، معتبر و جدید در ارزشیابی‌های علمی-پژوهشی شده است. پیامد چنین فضایی سیطره اصطلاحات و شاخص‌هایی همانند جهش علمی، رکورد علمی، رتبه کشورها، دانشگاه‌ها، پژوهشگران و مجلات علمی، میزان تولیدات علمی، تعداد مجلات نمایه‌شده در پایگاه‌های استنادی، ضریب تأثیر، استنادهای دریافتی، شاخص هرش و امثال اینها در ارزشیابی‌ها شده است. در ایران نیز پیشینه توجه جدی به موضوع تولید علم را می‌توان در تدوین نقشه جامع علمی کشور با هدف توسعه علمی و دستیابی به جایگاه نخست علم و فناوری در منطقه یافت. بی‌شک اولین گام برای دستیابی به چنین هدفی و کسب جایگاه مطلوب در نظام‌های رتبه‌بندی، انتشار تولیدات علمی است. مجلات علمی به‌عنوان محمل اصلی انتشار تولیدات علمی نقش محوری در این رقابت ایفا می‌کنند. اگرچه رشد چشمگیر مجلات معتبر علمی در ایران طی یک دهه گذشته (پایگاه استنادی علوم جهان اسلام، ۱۳۹۵) را می‌تواند پیامد مثبت این رقابت دانست؛ اما فشار رقابتی مستمر به کشورها، دانشگاه‌ها و پژوهشگران برای چاپ مقالات بیشتر سبب بروز سوء رفتارهایی در پژوهش شده است (مقتدري و دهمرده، ۱۳۹۱).

یکی از مهم‌ترین چالش‌های مجلات علمی در این فضای رقابتی تأثیرگذاری علایق فکری، مالی و سیاسی بر فرایند نشر و سوگیری در گزارش‌دهی است (گراف و همکاران^۱، ۲۰۰۷). این سوگیری‌ها در گزارش‌دهی و نشر الگوهای مختلفی همانند اولویت انتشار مطالعاتی با نتایج مثبت، تحریف در نتایج پژوهش، داوری‌ها، تمایل و اولویت ویراستاران و اعضای هیئت تحریریه به انتشار آثار خود و همکاران سازمانی‌شان در مجلات دارد (اگر و اسمیت^۲، ۱۹۹۵؛ اپستاین^۳، ۲۰۰۷؛ هارگریوز^۴، ۲۰۰۷؛ پاتل و کیم^۵، ۲۰۰۷) و تحت عناوینی مختلف همانند سوگیری نشر^۶، سوگیری زمان نشر^۷، سوگیری نشر چندگانه^۸، سوگیری استنادی^۹، سوگیری زبانی^{۱۰} و سوگیری تأییدی^{۱۱} قابل بررسی و تحلیل است (چوپرا^{۱۲}، ۲۰۰۳؛ لی و همکاران^{۱۳}، ۲۰۰۶؛ سانگ و همکاران^{۱۴}، ۲۰۱۰؛ رودریگز^{۱۵}، ۲۰۱۳).

ساختار تولید و انتشار علم در ایران نیز از این قاعده مستثنی نبوده و تحت تأثیر جو رقابتی میان دانشگاه‌ها و پژوهشگران بعضاً با الگوهای از سوگیری دست‌وپنجه نرم می‌کنند. در سالیان گذشته پایگاه استنادی علوم جهان اسلام نقش مرکزی در سنجش بهره‌وری علمی و رتبه‌بندی دانشگاه‌ها و پژوهشگران کشور ایفا کرده است. به‌گونه‌ای که

1. Graf *et al.*
2. Egger and Smith
3. Epstein
4. Hargreaves
5. Patel and Kim
6. publication bias
7. time lag bias
8. multiple publication bias
9. citation bias
10. language bias
11. confirmatory bias
12. Chopra
13. Lee *et al.*
14. Song *et al.*
15. Rodrigues

اعتبار دانشگاه‌ها و پژوهشگران، موفقیت آنها در جذب سرمایه‌گذاری‌های پژوهشی، پیشرفت و ارتقای جایگاه علمی و شغلی و اموری از این دست به میزان انتشارات آنها در پایگاه آی.اس.سی پیوند خورده است. همین امر سبب شده که دانشگاه‌ها برای بهبود جایگاه خود تلاش کنند که در گام نخست مجلات وابسته به خود را در این پایگاه نمایه سازند و به تبع آن تعداد آثار پژوهشی خود را افزایش دهند. این فعالیت را می‌توان با تلاش کشورهای مختلف برای نمایه‌سازی مجلات ملی خود در جی.سی.سی.آر با هدف افزایش انتشارات بین‌المللی و بهبود سهم مشارکت خود در تولید علم جهانی مشابه دانست (زیت و همکاران^۱، ۲۰۰۳). همین امر سبب شکل‌گیری الگویی به نام نشر ترجیحی شده است که در آن صاحبان مجلات انتشار آثار نویسندگان وابسته به خود را بر دیگران ترجیح می‌دهند.

مطالعه این پدیده به الگویی از سوگیری نشر تحت عنوان خودانتشاری^۲ اشاره دارد. خودانتشاری را می‌توان یکی از اشکال بارز سوگیری در بازار نشر علمی دانست که به تمایل کشورها، دانشگاه‌ها، ویراستاران و اعضای هیئت تحریریه به انتشار آثارشان در مجلات وابسته به خود اشاره می‌کند. خودانتشاری می‌تواند در الگوهای مختلفی نمایان شود: ۱. الگوی خودانتشاری ویراستاران و اعضای هیئت تحریریه^۳ که بیانگر تمایل و اولویت آنها به انتشار آثارشان در مجلات خود نسبت به آثار دیگران و مجلات دیگر است؛ ۲. الگوی خودانتشاری سازمانی^۴ به تمایل مجلات به انتشار آثار پژوهشی پژوهشگران سازمان مادر خود اشاره دارد. خودانتشاری سازمانی خود می‌تواند به دو دسته کلی تقسیم شود: الف) خودانتشاری سازمانی عام، که تمامی نویسندگان آن دارای وابستگی سازمانی به سازمان مادر مجله دارند و ب) خودانتشاری سازمانی خاص، که حداقل یکی از نویسندگان دارای وابستگی سازمانی به مجله است و ۳. خودانتشاری ملی^۵ که به تمایل مجلات علمی به انتشار آثار پژوهشگران کشور خود اشاره دارد.

تأملی بر متون این حوزه بیانگر این است که خودانتشاری پدیده‌ای مختص به ایران نبوده است و میزان وقوع آن در محیط‌های علمی مختلف با هم تفاوت دارد. به‌گونه‌ای که امروزه سوگیری و تبعیض در نشر علمی پدیده‌ای شناخته شده در حوزه‌های علوم پزشکی و پژوهش‌های بالینی (استربروک و همکاران^۶، ۱۹۹۱؛ لی و همکاران، ۲۰۰۸) و علوم اجتماعی (فرانکو و همکاران^۷، ۲۰۱۴) است. از این رو مسئله اصلی پژوهش حاضر بررسی میزان خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه مجلات و خودانتشاری سازمانی عام مجلات برتر حوزه‌های مختلف نمایه شده در پایگاه استنادی علوم جهان اسلام پردازد. به عبارت دیگر اعضای هیئت تحریریه مجلات تا چه اندازه از جایگاهشان برای انتشار آثار خود، همکاران و سازمان صاحب امتیاز مجله استفاده کرده و این پدیده چه تأثیری بر شاخص‌هایی همانند ضریب تأثیر و کیفیت مجلات داشته است. انتخاب این الگو به این دلیل است که در سال‌های اخیر رقابت شدیدی میان دانشگاه‌ها و اعضای هیئت علمی آنها برای کسب جایگاه بهتر در رتبه‌بندی آی.اس.سی.ریخ داده است و چنین به نظر می‌رسد که سازمان‌ها و پژوهشگرانی که دارای ابزار لازم-مجلات پژوهشی- برای انتشار آثارشان هستند در این رقابت از شانس بیشتری برخوردار هستند. همچنین ممکن است که در بلندمدت افزایش میزان خودانتشارهایی بر شاخص‌های کیفی مجلات تأثیر بگذارد. نتایج این پژوهش به روشن شدن الگوی انتشار این مجلات و تغییرات آن در بازه زمانی ۵ ساله کمک کرده و راهگشای سیاست‌گذاران مجلات مورد مطالعه در اصلاح ساختار نشر با هدف جذب

1. Zitt *et al.*
2. self-publishing
3. editorial board member self-publishing
4. organizational self-publishing
5. national self-publishing
6. Easterbrook *et al.*
7. Franco *et al.*

پژوهشگران توانمند ملی باشد که این نیز به نوبه خود می تواند به ارتقای سنجه های کمی ارزشیابی مجلات کمک نماید.

پرسش های پژوهش

در راستای دستیابی به اهداف پژوهش تلاش می شود به پرسش های زیر پاسخ داده شود:

۱. وضعیت الگوی خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه در مجلات برتر پایگاه علوم استنادی جهان اسلام چگونه است؟
۲. وضعیت الگوی خودانتشاری سازمانی در مجلات برتر پایگاه علوم استنادی جهان اسلام چگونه است؟
۳. رابطه میان الگوهای خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه و سازمانی با شاخص های ضریب تأثیر، کیفیت مجلات چگونه است؟

چارچوب نظری

اهمیت و تأثیرگذاری سردبیر و اعضای هیئت تحریریه مجلات علمی بر جریان تولید و انتشار علم و دانش بر کسی پوشیده نیست؛ تا جایی که از آنها به عنوان دروازه بانان علم^۱ یاد شده است (بورگس و شاو^۲، ۲۰۱۰). اصطلاح دروازه بانی ریشه در روانشناسی اجتماعی و جامعه شناسی داشته و نخستین بار در سال ۱۹۴۷ توسط کورت لوین^۳ برای اشاره به گزینش گری پیام به کار برده شد. لوین معتقد بود که چگونگی عبور یک خبر از مجراهای ارتباط، به دروازه های این مجراها بستگی دارد و این دروازه ها یا به وسیله اصول و قواعد بی طرفانه یا به واسطه دروازه بانان کنترل می شوند (ساروخانی، ۱۳۸۵). افزایش حجم آثار به مجلات علمی که مولود گسترش آموزش عالی و به تبع آن افزایش تعداد پژوهشگران است، سردبیران و اعضای هیئت تحریریه مجلات علمی را ناگزیر به گزینش کرده است. آنها بایستی خط مشی و چشم اندازهای مجله را تعریف و بر اساس آن و نیز کیفیت آثار دریافتی، بهترین آثار را انتخاب و پس از عبور از فرایند داوری منتشر نمایند. از این رو آنها نقش اساسی در ترویج یا سرکوب روندهای پژوهشی در رشته های علمی ایفا می کنند (استیگلر و همکاران^۴، ۱۹۹۵).

جایگاه ویژه سردبیران و اعضای هیئت تحریریه در رأس هرم ارتباطات علمی از یک سو و قرار گرفتن نویسندگان در پایین آن از سوی دیگر (اولینیک^۵، ۲۰۱۴) نگاه ها را به قدرت قابل توجه سردبیران و اعضای هیئت تحریریه که منبعث از موقعیت راهبردی آنهاست معطوف کرده است (راث^۶، ۲۰۰۲). بدیهی است که رعایت اصول اخلاق نشر، منصفانه و شفاف بودن فرایند انتخاب یا مدیریت عمومی مجله از سوی اعضای هیئت تحریریه بر تصمیم گیری نویسندگان برای ارسال مقالات به مجله مورد نظر تأثیر خواهد گذاشت (تامسون^۷، ۲۰۰۹). یکی از نقدهای وارد بر تولید علم در سالیان گذشته موضوع سوگیری نشر است که می تواند در مراحل مختلف پژوهش از گردآوری تا انتشار داده ها رخ دهد. خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه مجلات و ترجیح انتشار آثار خود، همکاران، دانشجویان پیشین و اعضای سازمان مادر صاحب امتیاز مجله بر آثار سایر پژوهشگران یکی از انواع سوگیری های نشر است که موضوع

- 1 . science gatekeepers
- 2 . Burgess and Shaw
- 3 . Kurt Lewin
- 4 . Stigler *et al.*
- 5 . Oleinik
- 6 . Roth
- 7 . Thompson

پژوهش‌های مختلفی بوده است. در بخش پیشینه‌ها تلاش می‌شود به برخی از این مطالعات اشاره شود.

پیشینه پژوهش

همواره تحلیل مطالعات پیشین در ارائه تصویری از پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه مورد مطالعه و خلأهای موجود مؤثر بوده است. در این بخش تلاش می‌شود به برخی از مطالعات انجام‌شده درباره خودانتشاری - تحت عناوین مختلف- و نیز حوزه‌های مطالعاتی نزدیک به آن همانند خوداستنادی در داخل و خارج از کشور پرداخته شود.

پیشینه پژوهش در داخل

مهراد و گل‌تاجی (۱۳۸۸) در مطالعه خود به بررسی میزان همبستگی خوداستنادی مجله با ضریب تأثیر در نشریات علمی حوزه علوم انسانی بر اساس پایگاه استنادی علوم جهان اسلام پرداختند. یافته‌ها نشان داد که بین ضریب تأثیر و خوداستنادی رابطه معناداری وجود دارد. بدین معنا که مجلات با ضریب تأثیر پایین دارای خوداستنادی کمتری هستند؛ یعنی خوداستنادی بر ضریب تأثیر مجله اثر مثبت دارد. همچنین نرخ خوداستنادی در مجلات علوم انسانی در سال‌های مورد بررسی سیر نزولی داشته است.

بررسی رابطه همبستگی میان خوداستنادی با ضریب تأثیر مجلات علمی حوزه علوم پزشکی در پایگاه استنادی علوم جهان اسلام توسط قانع (۱۳۸۸) بیانگر رابطه معناداری بین ضریب تأثیر با خوداستنادی مجله و خوداستنادی مؤلف بود. در مطالعه‌ای دیگر مهرداد و گل‌تاجی (۱۳۸۹) به تحلیل رابطه میان خوداستنادی و ضریب تأثیر در نشریات علمی حوزه علوم پزشکی منتشرشده بر اساس گزارش‌های پایگاه استنادی علوم جهان اسلام پرداختند. یافته‌ها نشان داد که مجلات با ضریب تأثیر بالا دارای خوداستنادی بیشتری بودند؛ به عبارتی خوداستنادی بر ضریب تأثیر مجلات تأثیر مثبت دارد. نرخ خوداستنادی در حوزه علوم پزشکی در مقایسه با حوزه‌های مشابه، میزان بالاتری را نشان داد و این سبب شده که مجله در جایگاه واقعی خود قرار نگیرد. پژوهش عبدخدا و نوروزی (۱۳۹۰) نشان داد که میزان خوداستنادی مجلات پزشکی انگلیسی‌زبان ایرانی نمایه‌شده در اسکوپوس به نسبت بالا و این میزان بسیار نزدیک به سقف معمول خوداستنادی‌ها در جهان است.

مرور پژوهش‌های مرتبط به خودانتشاری در داخل کشور بیانگر نرخ خودانتشاری سازمانی ۸۹.۱۴ درصد پژوهشگران دانشگاه علوم پزشکی اصفهان در مجله مدیریت اطلاعات سلامت (قهنویه و همکاران، ۱۳۹۰) است. مطالعه مردانی و همکاران (۱۳۹۲) بیانگر ضریب مشارکت ۰.۶۴٪ درصدی پژوهشگران دانشگاه علوم پزشکی اصفهان تهران طی سال‌های ۲۰۱۰-۲۰۰۶ در پایگاه وب‌اوساینس بود. ۲.۲۱ درصد این مشارکت در قالب همکاری پژوهشگران دانشگاه علوم پزشکی تهران و ۲۲ درصد به صورت مشارکت بین‌المللی تبلور یافته است.

عرفان‌منش و جوان (۱۳۹۵) اظهار داشتند که هم‌زمان با افزایش تعداد مجلات ایرانی نمایه‌شده در پایگاه‌های اطلاعاتی و استنادی بین‌المللی بررسی نحوه عملکرد کیفی و جایگاه این مجلات از اهمیت فزاینده‌ای برخوردار است. تحلیل مجلات نشان داد که اکثر مقالات منتشرشده در مجلات علوم پزشکی ایرانی نمایه‌شده در پایگاه JCR به پژوهشگران داخلی تعلق دارد. تنها ۲۳ درصد استنادهای دریافتی از سوی نویسندگان خارجی یا مقالات مشارکتی ایران و خارجی بوده است. میانگین ضریب تأثیر تمامی مجلات علوم پزشکی ایرانی از میانه ضریب تأثیر مجلات هم‌رشته آنها در پایگاه گزارش استنادی نشریات کمتر بوده است. برخی از مجلات ایرانی علی‌رغم نمایه‌شدن در پایگاه‌های اطلاعاتی و استنادی معتبر جهان از نظر ترکیب نویسندگان، استنادکنندگان و اعضای هیئت تحریریه در

نرخ خودانتشاری سازمانی و اعضای هیئت تحریریه در مجلات برتر پایگاه علوم استنادی جهان اسلام

سطح بین‌المللی قرار ندارند.

رحیمی و همکاران (۱۳۹۵) تلاش کردند با تحلیل نشریات دارای ضریب تأثیر آی‌اس‌سی هرگونه سوءاستفاده از مقام و موقعیت علمی و به تبع آن بی‌اخلاقی در انتشارات علمی و عدم رعایت حداقل‌های سردبیری را آشکار سازند. نتایج نشان داد که سردبیران مجلات حوزه‌های منابع طبیعی، علوم انسانی و کشاورزی بیشتر از دیگر حوزه‌ها اقدام به انتشار مقالاتشان در مجلات تحت مدیریت خود کرده‌اند. در برخی از نشریات علوم انسانی و کشاورزی بیش از ۱۰ درصد مقالات چاپ‌شده در بازه زمانی مورد مطالعه به سردبیران تعلق داشته و این امر سردبیران را به نویسندگان پرکار نشریه خود تبدیل کرده است. همچنین، بالاترین نرخ خودانتشاری اعضای مؤسسات علمی به دو حوزه علوم پزشکی و دامپزشکی اختصاص دارد.

عرفان‌منش و همکاران (۱۳۹۵) به تحلیل ترکیب اعضای هیئت تحریریه مجلات علوم انسانی و اجتماعی کشور در ۱۸ حوزه موضوعی پرداختند. یافته‌های پژوهش نشان داد که ۲۵۷۳ نفر در ۵۱۸۸ جایگاه عضویت هیئت تحریریه مجلات فعالیت داشته و هر مجله به‌طور میانگین ۱۰ عضو هیئت تحریریه دارد. بیشترین حضور اعضای هیئت تحریریه وابسته به مؤسسه‌های خارج از کشور به مجلات حوزه ادبیات و زبان‌ها با ۱۲.۹۷ درصد اختصاص دارد. بیشترین عضویت هیئت تحریریه متعلق به پژوهشگران دانشگاه‌های تهران و علامه طباطبایی است.

پیشینه پژوهش در خارج

پژوهشگران مختلفی به مطالعه نرخ خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه مجلات حوزه‌های مختلف همانند علوم مهندسی، فیزیک، پزشکی، اقتصاد و مالی، کتابداری و علم اطلاعات و غیره پرداخته‌اند که در ادامه به آنها پرداخته می‌شود. دیویس^۱ در سال ۱۹۸۵ نظر ویراستاران ۸۷ مجله حرفه‌ای علوم مهندسی را درباره فرایند دریافت و داوری مقالات را جویا شد. تقریباً تمامی ویراستاران از فرایند داوری استفاده کرده‌اند؛ اما بیشتر آنها همیشه قضاوت‌های داوران را نپذیرفته‌اند (دیویس، ۱۹۸۵). در یک گزارش جنجالی در سال ۲۰۰۸ مجله نیچر از میزان بالای خودانتشاری سردبیر مجله «Chaos, Solitons & Fractal» خبر دارد. به‌گونه‌ای که از ۳۶ مقاله منتشرشده در شماره دسامبر این مجله، ۵ مقاله و در مجموع تا سال ۲۰۰۸ بیش از ۶۰ مقاله به سردبیر اختصاص دارد. این پدیده با اعتراضاتی همانند سوء استفاده از جایگاه، کیفیت پایین مقالات، پذیرش بدون داوری یا داوری ضعیف همراه شد. با این وجود سردبیر اظهار داشت که «ما بیشتر به محتوای علمی و اصالت مقالات و کمتر به آدرس‌های معتبر و وابستگی‌های سازمانی مؤثر تأکید داریم». همچنین به نظر می‌رسد که ضریب تأثیر نسبتاً بالای مجله به خاطر نرخ بالای خوداستنادی بوده است (شیمایر^۲، ۲۰۰۸). این در حالی است که هاردین و همکارانش^۳ (۲۰۰۸) با تحلیل مقالات منتشرشده در سه مجله Journal of Finance, Journal of Financial Economics و Review of Financial Studies در یک بازه زمانی ۱۵ ساله نشان دادند که بیش از ۷۰ درصد اعضای هیئت تحریریه این مجلات حداقل یک مقاله در این مجلات منتشر کردند.

لوت و همکاران (۲۰۰۹) در مطالعه‌ای به تحلیل ۴۴۶۰ گزارش پژوهشی چاپ‌شده در مجلات پزشکی در سال ۲۰۰۶ پرداختند. نتایج نشان داد که به‌طور میانگین ۲.۱۷ (۷.۷ درصد) گزارش‌های منتشرشده به اعضای هیئت

1 . Davis
2 . Schiermeier
3 . Hardin et al.

تحریریه مجلات و ۶.۳ (۸.۲ درصد) از گزارش‌ها به اعضای هیئت تحریریه مجلات رقیب در حوزه تخصصی خود اختصاص دارد. به عبارتی شانس انتشار آثار پژوهشی اعضای هیئت تحریریه ۳ برابر بیشتر از هم‌تایان خود در مجلات دیگر است. اگرچه افزایش معناداری در انتشار آثار اعضای هیئت تحریریه مجلات پزشکی وجود دارد؛ اما اثبات سوگیری در فرایند داوری یا ارائه هدفمند مقاله به مجله مورد نظر دشوار است. ارزیابی بوشنیاک و همکاران^۱ (۲۰۱۱) از ۱۸۰ مجله کرواسی نشان داد که ویراستاران این مجلات ۸۸۷ مقاله در مجلاتشان منتشر کردند. از این تعداد، ۳۳۲ مورد با ارتقای دانشگاهی آنها مرتبط بوده است. همچنین، فقط ۱۸ ویراستار ۵ یا بیش از ۵ مقاله در مجلاتشان منتشر کردند.

مانی و همکاران^۲ (۲۰۱۳) با رویکرد تحلیل گذشته‌نگر به مقایسه میزان تولیدات علمی اعضای هیئت تحریریه مجلات برتر اورولوژی قبل و بعد از عضویت در هیئت تحریریه مجلات پرداختند. تحلیل دو دوره ۵ ساله نشان داد که در میزان تولیدات علمی اعضای هیئت تحریریه مجلات تفاوت معناداری رخ نداده است. اگرچه تفاوت‌های معناداری میان مجلات مختلف وجود داشت. الگوی انتشار ۳ مجله بدون تغییر، یک مجله افزایش خودانتشاری و یک مجله کاهش خودانتشاری را پس از عضویت افراد در هیئت تحریریه آنها تجربه کرده است. همچنین یافته‌ها نشان داد که ضریب تأثیر بالای مجلات می‌تواند یکی از عوامل ترغیب‌کننده خودانتشاری باشد. روزینگ و همکاران^۳ (۲۰۱۴) نیز ضریب تأثیر بالا و تعداد بیشتر اعضای هیئت تحریریه مجلات را از عوامل افزایش خودانتشاری دانستند.

والترز^۴ (۲۰۱۵) برای پاسخ به احتمال خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه مجلات کتابداری و علم اطلاعات به تحلیل الگوی نویسندگی ۳۰ مجله معتبر این حوزه طی سال‌های ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۵ پرداخت. تحلیل‌ها نشان داد که فقط ۳۶ درصد از نویسندگان عضو هیئت تحریریه مجلات نسبت به سایر نویسندگان، مقالات بیشتری را در مجله خود منتشر کردند. به عبارت دیگر، ۶۴ درصد مقالات کمتری نسبت به میزان مورد انتظار منتشر کردند؛ این مسئله می‌تواند به خاطر پایین بودن نرخ ارسال مقالات به مجله از سوی اعضای هیئت تحریریه به خاطر تضاد منافع، تفاوت در کیفیت مقالات ارسالی یا سوگیری در فرایند داوری باشد.

گینگراس^۵ (۲۰۱۶) به تحلیل ویژگی بین‌المللی بودن مجلات بر اساس ریشه جغرافیایی نویسندگان پرداخت. یافته‌ها نشان داد که بین سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۲، ۸۱ درصد از نویسندگان مجله آمریکایی جامعه‌شناسی^۶ دارای وابستگی سازمانی مؤسسات آمریکایی بودند، در حالی که تعداد نویسندگان انگلیسی در مجله بریتانیایی جامعه‌شناسی^۷ فقط ۶۱ درصد و هم‌تای کانادایی آنها، مجله کانادایی جامعه‌شناسی^۸، ۷۲ درصد بوده است. بر همین اساس مجله آمریکایی، بیشتر یک مجله محلی است تا بین‌المللی.

مطالعه نرخ خودانتشاری مجلات حوزه اقتصادی کشور چک در جی‌سی‌آر بیانگر سهم متغیر این شاخص در سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۵ است؛ به گونه‌ای که ۶۰.۰ تا ۵.۱۷ درصد از حجم مقالات منتشر شده در این حوزه به اعضای هیئت تحریریه مجلات اختصاص داشته و این درصد در برخی سال‌ها به ۲۵ درصد رسیده است. اعضای هیئت

1 . Bosnjak *et al.*

2 . Mani *et al.*

3 . Rosing *et al.*

4 . Walters

5 . Gingras

6 . American Journal of Sociology

7 . British Journal of Sociology

8 . Canadian Journal of Sociology

نرخ خودانتشاری سازمانی و اعضای هیئت تحریریه در مجلات برتر پایگاه علوم استنادی جهان اسلام

تحریریه‌ای که جزء نویسندگان پرتولید این حوزه بودند تعداد مقالات بیشتری در مجلات خود منتشر کردند و این می‌تواند به علت تجربه پژوهشی یا احتمال سوگیری در فرایند داوری باشد. همچنین رابطه معنادار مثبتی میان خودانتشاری و ضریب تأثیر و ضریب تأثیر بدون خوداستنادی مجلات و رابطه معنادار منفی میان خودانتشاری و ضریب نفوذ مقاله مشاهده کرد (زدنک^۱، ۲۰۱۷).

جمع‌بندی پیشنهادها

تأملی بر پیشنهادها مذکور بیانگر این است که خوداستنادی و خودانتشاری پدیده‌ای مختص به کشور، حوزه موضوعی یا مجله خاصی نبوده است و میزان وقوع آن در محیط‌های علمی مختلف با هم تفاوت دارد. حتی در یک حوزه علمی مشخص، مجلات مختلف از الگوهای متنوعی از خودانتشاری پیروی کرده‌اند. مطالعات انجام‌شده نشان داد که میان میزان خودانتشاری و خوداستنادی مجلات و اعضای هیئت تحریریه، مؤسسات و کشورها صاحب امتیاز مجلات و شاخص‌های ارزیابی آنها همانند ضریب تأثیر، ضریب نفوذ مقالات، همکاری بین‌المللی و غیره رابطه معناداری وجود دارد. از سوی دیگر مجلات با ضریب تأثیر بالا و تعداد اعضای هیئت تحریریه بیشتر از شانس خودانتشاری بالاتری برخوردار هستند. در پایان باید اشاره کرد که عدم توجه به شاخص‌های خودانتشاری در بلندمدت می‌تواند منجر به کاهش رؤیت‌پذیری مجلات در سطح ملی و بین‌المللی شده و آنها را به مجلاتی محلی و وابسته به یک جامعه علمی کوچک تبدیل نماید.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نوع مطالعات علم‌سنجی است که با روش پیمایشی و در بازه زمانی ۱۳۹۰-۱۳۹۴ انجام شده است. انتخاب مجلات بر اساس نظام سطح‌بندی نشریات علمی ISC انجام شد. در این نظام مجلات بر اساس موضوع اصلی به هشت گروه تقسیم می‌شوند. برای انتخاب مجلات دو شرط فصلنامه‌بودن و وابستگی به دانشگاه‌ها در نظر گرفته شد و سپس در هر گروه اصلی، مجله دارای بالاترین ضریب تأثیر به‌عنوان نمونه پژوهش انتخاب شد. با توجه به اینکه در موضوع اصلی «منابع طبیعی» فقط دو مجله وجود داشت و هیچ‌یک از آنها دارای وابستگی به دانشگاه‌ها نبودند، از مجلات این گروه صرف‌نظر شد. در نهایت ۷ مجله ایرانی برتر نمایه‌شده در پایگاه استنادی علوم جهان برای تحلیل انتخاب شدند. برای انجام پژوهش سیاهه‌ای شامل عنوان مجله، مشخصات اعضای هیئت تحریریه، سردبیر و مدیرمسئول، سال انتشار، میزان مقالات منتشرشده به تفکیک خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه، خودانتشاری سازمانی و انتشارات ملی تهیه شد. در مطالعه حاضر هر مقاله‌ای که حداقل یکی از اعضای هیئت تحریریه، سردبیر و مدیرمسئول در آن مشارکت دارند، در الگوی خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه قرار گرفته است. الگوی خودانتشاری سازمانی عام به مقالاتی اشاره دارد که تمامی نویسندگان آن به سازمان مادر مجله تعلق دارند. الگوی انتشارات ملی شامل آثاری است که در دو گروه قبلی قرار نمی‌گیرند. برای گردآوری اطلاعات مجلات به سایت آنها مراجعه و فرایند تحلیل داده و ترسیم نمودارها با استفاده از نرم‌افزار اکسل انجام شد. در نمودارها رنگ قرمز، سبز و آبی به ترتیب نشان‌دهنده خودانتشاری سازمانی، انتشارات ملی و خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه، سردبیر و مدیرمسئول است. برای مطالعه رابطه میان الگوهای خودانتشاری و شاخص‌های ضریب تأثیر و کیفیت مجلات با توجه به ماهیت این ضرایب به ترتیب از ضرایب همبستگی پیرسون و اسپیرمن استفاده شد.

1. Zdenek

یافته‌های پژوهش

پرسش ۱: وضعیت الگوی خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه در مجلات برتر پایگاه علوم استنادی جهان اسلام چگونه است؟

تحلیل مقالات منتشرشده نشان داد که از مجموع ۱۰۵۴ مقاله منتشرشده در بازه زمانی مورد نظر، ۸۶۷ مقاله (۲۶.۸۲ درصد) از الگوی انتشارات ملی پیروی کرده است. ۱۳۰ مقاله توسط اعضای هیئت تحریریه، سردبیران و مدیران مسئول به رشته تحریر در آمده است. به عبارتی نرخ خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه، سردبیران و مدیران مسئول برابر ۳۳.۱۲ بوده است. بالاترین نرخ خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه به ترتیب به مجلات زمین‌شناسی کاربردی پیشرفته، حفاظت منابع آب و خاک و مطالعات معماری ایران با ۹۵.۲۰ درصد، ۵۲.۱۶ درصد و ۲۹.۱۴ درصد اختصاص دارد (جدول ۱).

داده‌های جدول ۲ نشان می‌دهند که بالاترین نرخ خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه مربوط به سال ۱۳۹۱ با ۹۳.۱۴ درصد است. پایین‌ترین نرخ خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه به سال ۱۳۹۴ تعلق دارد.

تحلیل الگوی خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه به تفکیک سال (نمودار ۸) حاکی از این است که الگوی خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه پس از رسیدن به نقطه اوج خود در سال ۱۳۹۱ از الگوی کاهش پیروی کرده است. تحلیل مجلات رشد فناوری (نمودار ۱) و پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی (نمودار ۲) نشان‌دهنده یکنواختی روند خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه در این مجلات است. روند خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه در مجله مدیریت اطلاعات سلامت و تحقیقات دامپزشکی نیز کاهش یافته است (نمودار ۴ و ۵). همچنین نرخ خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه مجله زمین‌شناسی کاربردی بعد از افزایش نسبتاً زیاد و رسیدن به نقطه اوج در سال ۱۳۹۱، در سال‌های ۹۳-۱۳۹۲ از روند کاهش برخوردار بوده است و در سال ۱۳۹۴ بار دیگر شاهد افزایش میزان خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه هستیم (نمودار ۳).

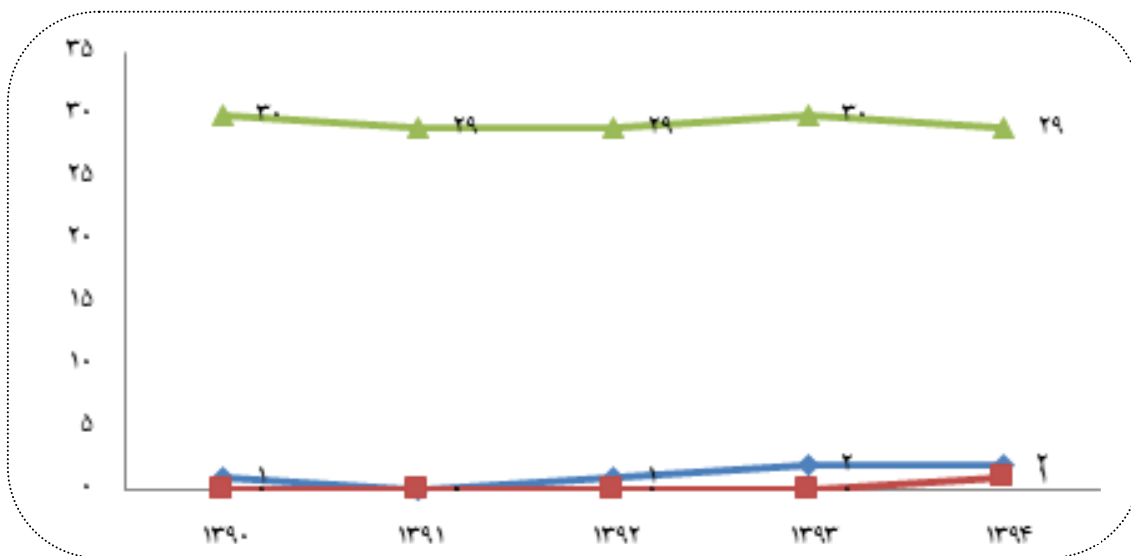
جدول ۱: الگوهای انتشاراتی مجلات ایرانی برتر پایگاه استنادی علوم جهان در یک دوره ۵ ساله (۱۳۹۰ تا ۱۳۹۴) به

تفکیک مجله

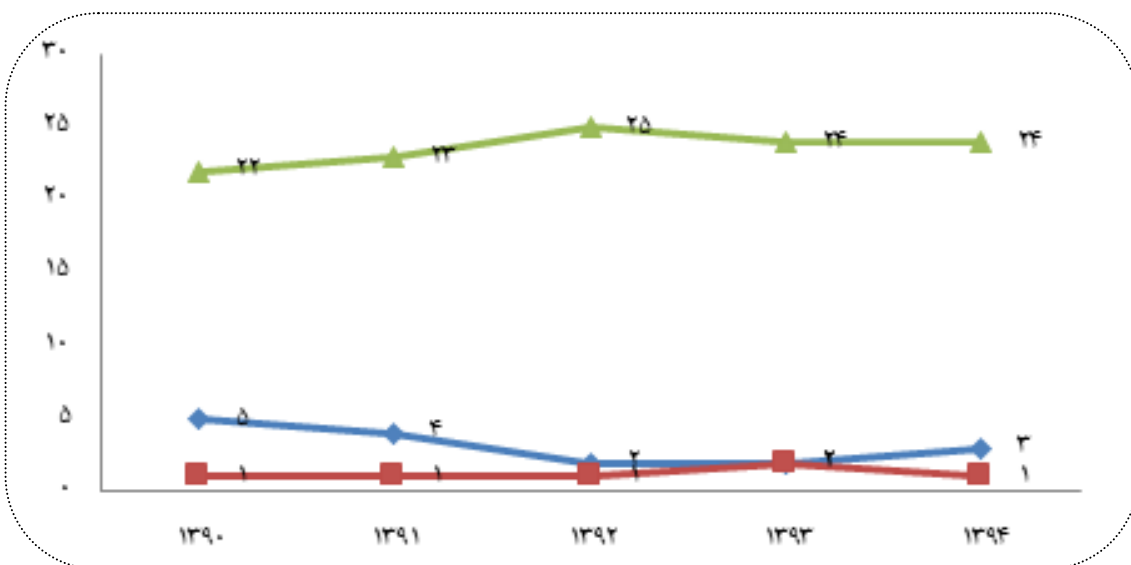
ردیف	نام مجله	حوزه	تعداد		خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه		خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه		
			کل	مقالات	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۱	پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی	علوم انسانی	۱۴۰	۱۱۸	۲۸.۸۴	۱۶	۴۳.۱۱	۶	۲۹.۴
۲	حفاظت منابع آب و خاک	علوم کشاورزی	۱۱۵	۸۶	۷۸.۷۴	۱۹	۵۲.۱۶	۱۰	۷۰.۸
۳	رشد فناوری	فنی مهندسی	۱۵۴	۱۴۷	۴۵.۹۵	۶	۹۰.۳	۱	۶۵.۰
۴	زمین‌شناسی کاربردی پیشرفته	علوم پایه	۱۴۸	۱۱۵	۷۰.۷۷	۳۱	۹۵.۲۰	۲	۳۵.۱
۵	مجله تحقیقات دامپزشکی	دامپزشکی	۲۶۸	۲۱۶	۶۰.۸۰	۲۷	۰۷.۱۰	۲۵	۳۳.۹
۶	مدیریت سلامت	علوم پزشکی	۱۶۶	۱۳۳	۱۲.۸۰	۲۲	۲۵.۱۳	۱۱	۶۳.۶
۷	مطالعات معماری ایران	هنر و معماری	۶۳	۵۲	۵۴.۸۲	۹	۲۹.۱۴	۲	۱۷.۳
	کل		۱۰۵۴	۸۶۷	۲۶.۸۲	۱۳۰	۳۳.۱۲	۵۷	۵.۴۱

جدول ۲: الگوهای انتشاراتی مجلات ایرانی برتر پایگاه استنادی علوم جهان در یک دوره ۵ ساله (۱۳۹۰ تا ۱۳۹۴) به تفکیک سال

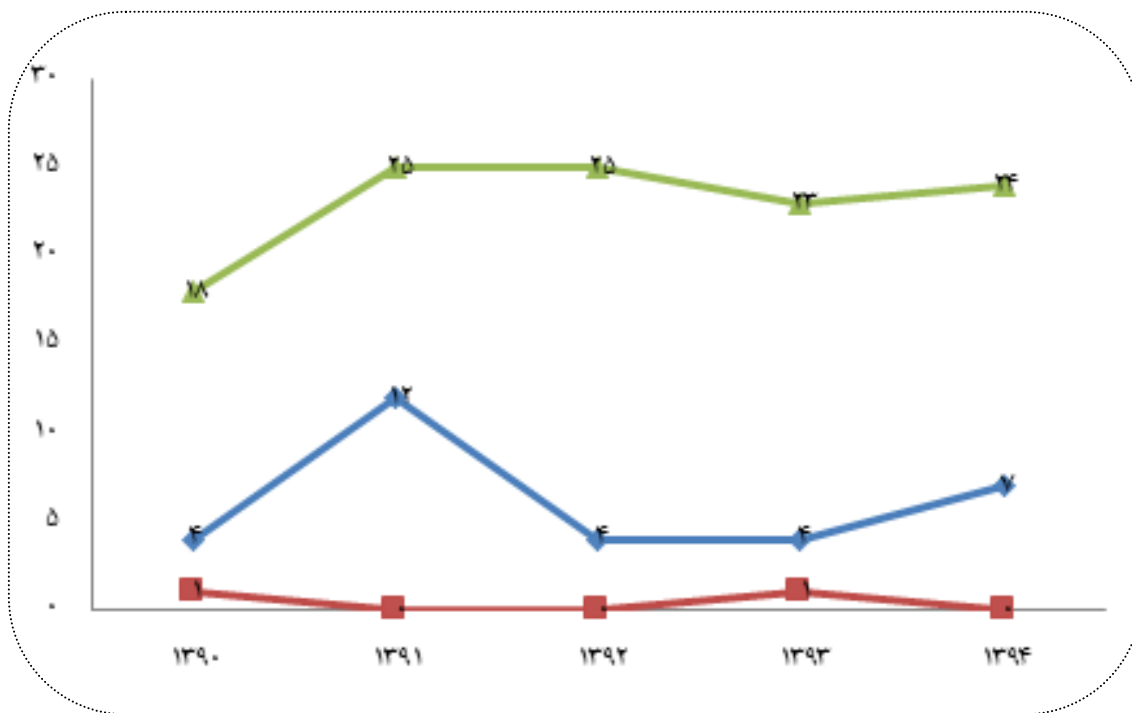
ردیف	حوزه	تعداد کل مقالات	انتشارات ملی		خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه		خودانتشاری سازمانی	
			درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
۱	۱۳۹۰	۱۸۳	۶۹.۷۸	۱۴۴	۶۶.۱۳	۲۵	۱۴	۶۵.۷
۲	۱۳۹۱	۲۲۱	۶۴.۷۹	۱۷۶	۹۳.۱۴	۳۳	۱۲	۴۳.۵
۳	۱۳۹۲	۲۰۹	۲۵.۸۳	۱۷۴	۹۲.۱۲	۲۷	۸	۸۳.۳
۴	۱۳۹۳	۲۱۵	۳۳.۸۲	۱۷۷	۶۳.۱۱	۲۵	۱۳	۰.۴۶
۵	۱۳۹۴	۲۲۶	۷۳.۸۶	۱۹۶	۸۵.۸	۲۰	۱۰	۴۲.۴

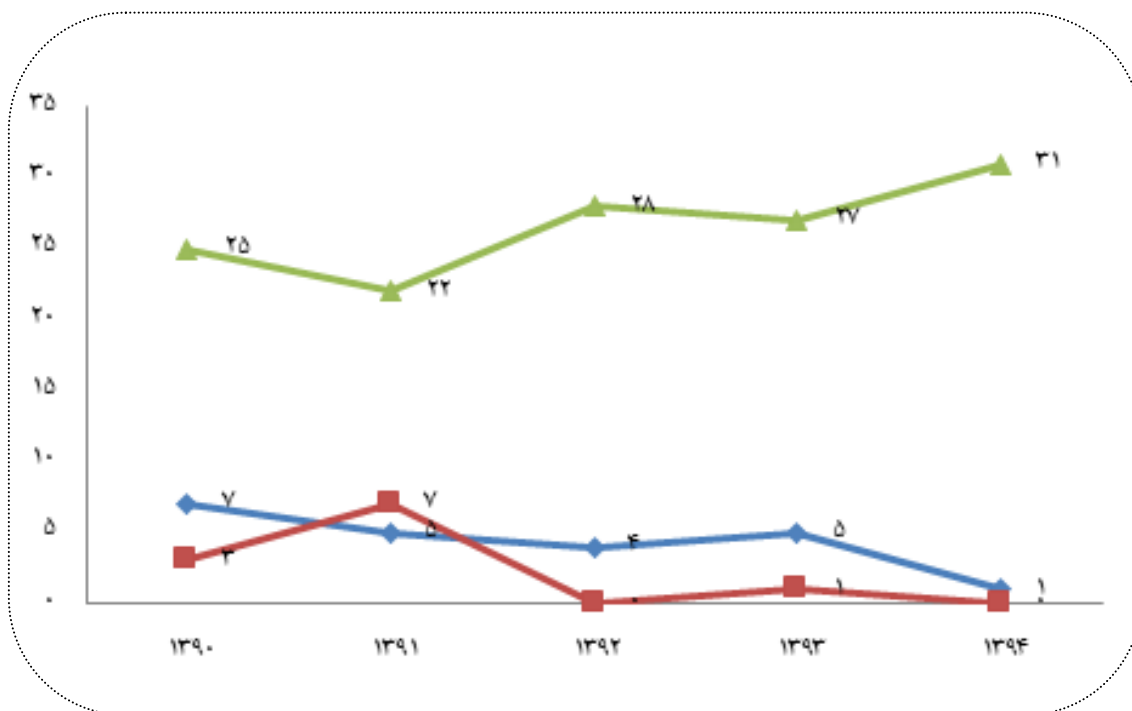
نمودار ۱. مجله رشد فناوری

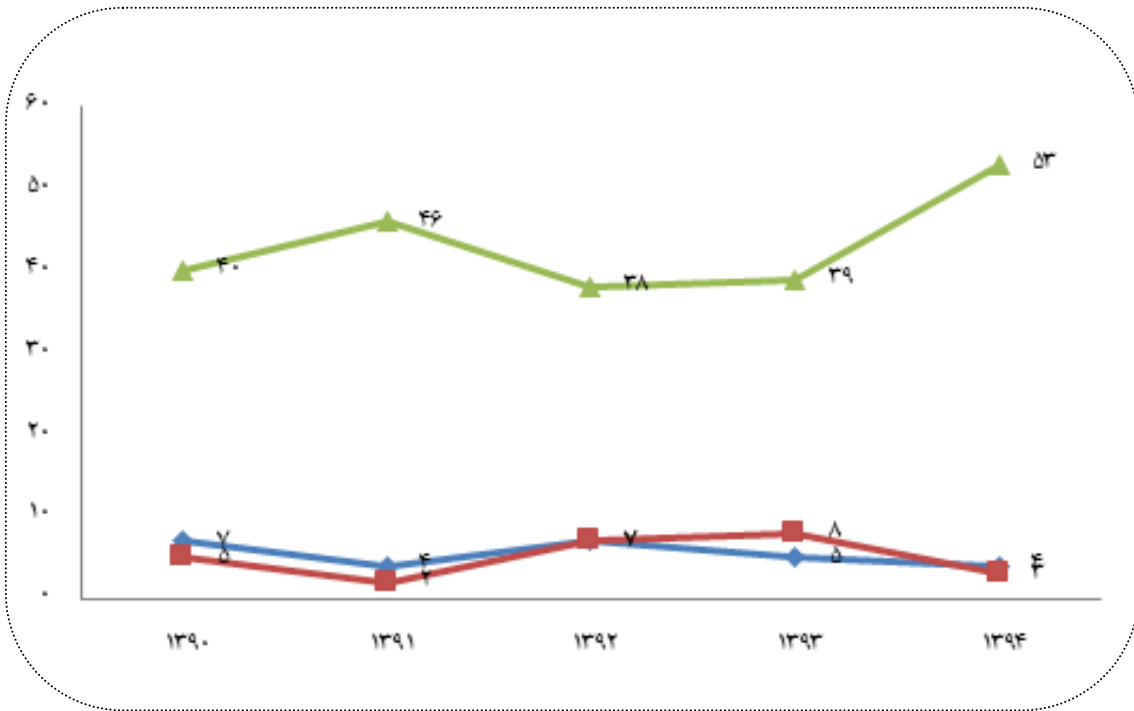
نمودار ۲. پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی

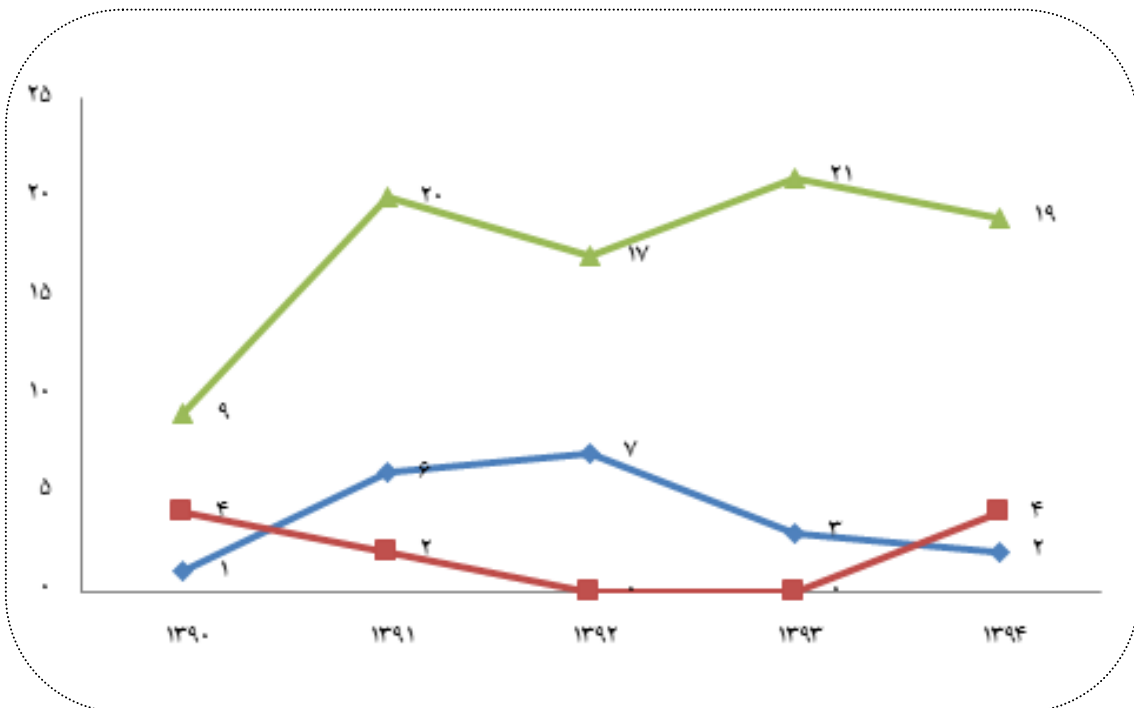
نمودار ۳. مجله زمین شناسی کاربردی پیشرفته

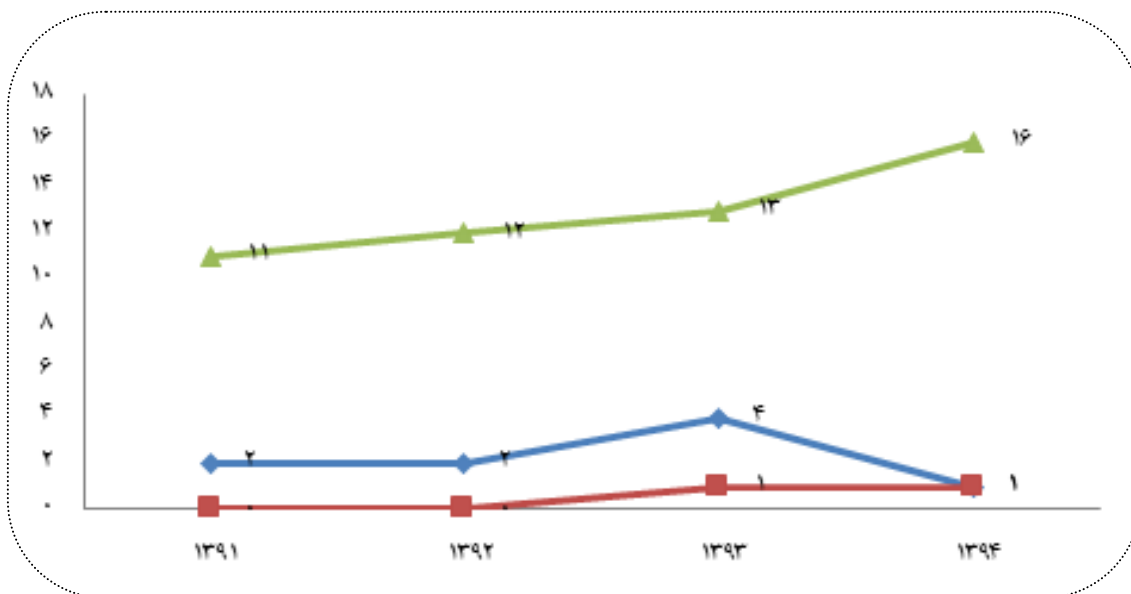
نمودار ۴. مجله مدیریت سلامت

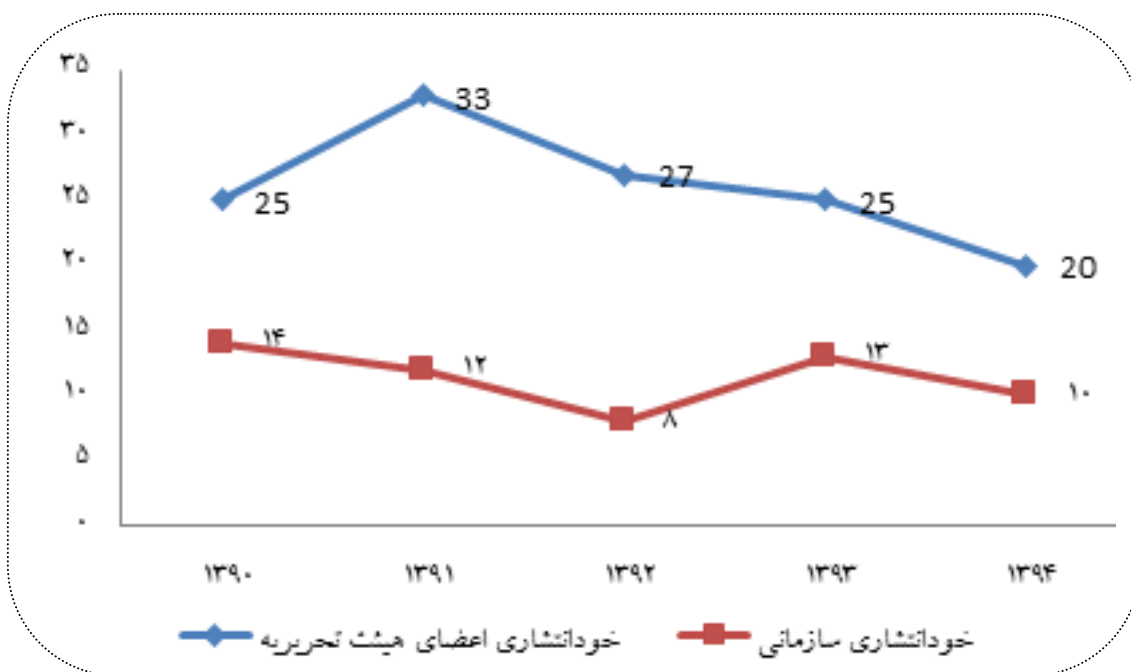
نمودار ۵. مجله تحقیقات دامپزشکی

نمودار ۶. مجله حفاظت منابع آب و خاک

نمودار ۷. مجله مطالعات معماری ایران

نمودار ۸. الگوی خودانتشاری سازمانی و اعضای هیئت تحریریه به تفکیک سال

پرسش ۲. وضعیت الگوی خودانتشاری سازمانی در مجلات برتر پایگاه علوم استنادی جهان اسلام چگونه است؟

تحلیل مقالات منتشر شده نشان داد که از مجموع ۱۰۵۴ مقاله منتشر شده در بازه زمانی مورد نظر، ۵۷ مقاله (۴۱.۵ درصد) از الگوی خودانتشاری سازمانی پیروی کردند (جدول ۱). بالاترین نرخ خودانتشاری سازمان با ۶۵.۷ درصد به سال ۱۳۹۰ و پایین ترین نرخ خودانتشاری سازمانی به سال ۱۳۹۲ تعلق دارد (جدول ۲). همچنین، بالاترین نرخ خودانتشاری سازمانی به ترتیب به «مجله تحقیقات دامپزشکی»، «حفاظت منابع آب و خاک» و «پژوهش های رشد و

نرخ خودانتشاری سازمانی و اعضای هیئت تحریریه در مجلات برتر پایگاه علوم استنادی جهان اسلام

توسعه اقتصادی» با نرخ‌های ۳۳.۹ درصد، ۷۰.۸ درصد و ۲۹.۴ درصد اختصاص دارد (جدول ۱). تحلیل الگوی خودانتشاری سازمانی و اعضای هیئت تحریریه به تفکیک سال (نمودار ۸) حاکی از این است که الگوی خودانتشاری سازمانی از الگوی خاصی پیروی نکرده و دارای نوسانات سینوسی بوده است. تحلیل مجلات رشد فناوری (نمودار ۱) و پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی (نمودار ۲) نشان‌دهندهٔ یکنواختی روند خودانتشاری سازمانی در این مجلات است. از دیگر یافته‌های پژوهش می‌توان به الگوی مشابه خودانتشاری سازمانی و اعضای هیئت تحریریه در مجلهٔ تحقیقات دامپزشکی (نمودار ۵) اشاره کرد.

پرسش ۳. رابطهٔ میان الگوهای خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه و سازمانی با شاخص‌های ضریب تأثیر، کیفیت مجلات چگونه است؟

برای مطالعهٔ رابطهٔ میان الگوهای خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه و سازمانی با شاخص‌های ضریب تأثیر مجلات و کیفیت مجلات با توجه به ماهیت متغیرهایی از ضرایب همبستگی پیرسون و اسپیرمن استفاده شد. داده‌های جدول ۳ میزان همبستگی میان متغیرهای پژوهش را نشان می‌دهد. معناداری روابط میان تمامی متغیرهای در سطح $P \leq 0.01$ و $P \leq 0.05$ بررسی شد. داده‌های جدول ۳ بیانگر این است که میان خودانتشاری سازمانی و کیفیت مجلات همبستگی منفی قوی ($r = -0.77$) در سطح $P \leq 0.01$ وجود دارد. در سایر موارد رابطهٔ معناداری میان متغیرها مشاهده نشد (جدول ۳).

جدول ۳. ماتریس ضرایب همبستگی میان متغیرهای پژوهش

کیفیت	ضریب تأثیر	خودانتشاری سازمانی	خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه
			خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه
			خودانتشاری سازمانی
		-۰.۱۵	-۰.۲۰
		-۰.۷۷*	-۰.۴۵
	۰.۵۸		
			* $p \leq 0.05$

بحث و نتیجه‌گیری

تجزیه و تحلیل داده‌ها در بازهٔ زمانی مورد مطالعه نشان داد که نرخ خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه برابر ۱۲.۳۳ درصد و بالاترین نرخ خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه مربوط به سال ۱۳۹۱ با ۱۴.۹۳ درصد است. بالابودن نرخ خودانتشاری در مطالعات قهنبویه و همکاران (۱۳۹۰) و رحیمی و همکاران (۱۳۹۵) نیز گزارش شده است. این در حالی است که بوشیناک و همکاران (۲۰۱۱) از پایین بودن خودانتشاری سردبیران مجلات کرواسی خبر دادند. رحیمی و همکاران (۱۳۹۵) نشان دادند که بیشترین سهم خودانتشاری سردبیران به حوزه‌های منابع طبیعی، علوم انسانی و کشاورزی و بیشترین سهم خودانتشاری سازمانی نیز به حوزه‌های علوم پزشکی و دامپزشکی تعلق دارد. تعیین حد مشخصی از خودانتشاری به‌عنوان راهکاری برای کاهش آن پیشنهاد شده است. یکی دیگر از راه‌های پیشنهادی برای رفع سوءظن نسبت به خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه استفاده از فرایند داوری همتایان است. اما مطالعهٔ دیویس (۱۹۸۵) نشان داد که ویراستاران درحالی‌که از فرایند داوری مقالات استفاده می‌کنند؛ اما بیشتر آنها همیشه قضاوت‌های داوران را نپذیرفته‌اند. لوت و همکاران (۲۰۰۹) نیز شانس انتشار آثار پژوهشی اعضای هیئت تحریریه را ۳ برابر بیشتر

از همتایان خود در مجلات دیگر دانستند؛ اما اثبات سوگیری در فرایند داوری یا ارائه هدفمند مقاله به مجله مورد نظر دشوار بیان کردند.

۵۷ مقاله (۵۴۱ درصد) از الگوی خودانتشاری سازمانی پیروی کرده و بالاترین نرخ خودانتشاری سازمان با ۷۶۵ درصد به سال ۱۳۹۰ اختصاص دارد. مردانی و همکاران (۱۳۹۲) و عرفان‌منش و نوجوان (۱۳۹۵) نیز نرخ بالای الگوهای مختلف خودانتشاری سازمانی و ملی در مجلات بین‌المللی ایرانی را گزارش کردند. مجلاتی که اساساً هدف از انتشارشان زمینه‌سازی برای گردش اطلاعات و اندیشه‌های نو در حوزه‌های علمی مختلف در سطح بین‌المللی است. اگرچه عرفان‌منش و نوجوان (۱۳۹۵) کیفیت پایین‌تر مجلات ایرانی نسبت به سایر مجله‌های خارجی را از دلایل احتمالی بی‌میلی نویسندگان برجسته خارجی یا سازمان‌های داخلی دیگر به انتشار آثارشان در این مجلات دانسته‌اند؛ اما باید توجه داشت که این رابطه از نوع رابطه علی و معلولی نیست. می‌توان این‌گونه استدلال کرد که بین کیفیت پایین مجلات و تنوع وابستگی سازمانی نویسندگان رابطه وجود دارد. یا به بیانی دیگر، ممکن است عدم مشارکت نویسندگان با وابستگی سازمانی متنوع سبب کاهش کیفیت مجلات بشود. در رابطه با مجلات داخلی و فارسی‌زبان کشور نیز مشارکت پژوهشگران مختلف در مقالات منتشرشده در مجلات می‌تواند به جذب مخاطبان بیشتر به مجلات کمک نماید و زمینه‌ساز مطالعه آثار منتشرشده در آنها و افزایش رؤیت‌پذیری مقالات در مقیاسی وسیع‌تر شود. افزایش رؤیت‌پذیری مقالات نیز به‌نوبه خود سبب استناد به آثار و بهبود جایگاه مجلات در نظام‌های رتبه‌بندی خواهد شد.

البته بالابودن میزان انتشارات ملی در مجلات بین‌المللی مختص به ایران نیست. گینگراس (۲۰۱۶) نیز به انتقاد از پراکندگی جغرافیایی نویسندگان مجلات جامعه‌شناسی پرداخت و برخی از آنها را بیشتر، یک مجله محلی دانست تا بین‌المللی. پراکندگی جغرافیایی نویسندگان و ترکیب متنوع آنها به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های بین‌المللی بودن آنها قلمداد شده است (زیت و همکاران، ۲۰۰۳).

همچنین الگوی خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه از الگوی کاهشی پیروی کرده است؛ درحالی‌که خودانتشاری سازمانی از الگوی خاصی پیروی نکرده و دارای نوسانات سینوسی بوده است. بالاترین نرخ خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه به ترتیب به مجلات «زمین‌شناسی کاربردی پیشرفته»، مجله «حفاظت منابع آب و خاک» و «مطالعات معماری ایران» تعلق دارد. از نظر شاخص خودانتشاری سازمانی، «مجله تحقیقات دامپزشکی»، «حفاظت منابع آب و خاک» و «پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی» در رتبه‌های اول تا سوم قرار گرفتند. همچنین، یافته‌ها بیانگر همبستگی منفی معناداری میان خودانتشاری سازمانی و کیفیت مجلات بود. میان خودانتشاری و ضریب تأثیر مجلات رابطه معناداری مشاهده نشد. این در حالی است که مطالعات پیشین رابطه معنادار مثبت میان خوداستنادی و ضریب تأثیر را تأیید کردند (مهراد و گل‌تاجی، ۱۳۸۸ و ۱۳۸۹؛ قانع، ۱۳۸۸؛ عبدخدا و نوروزی، ۱۳۹۰). همچنین از روند کاهشی خوداستنادی در مجلات علوم انسانی خبر دادند. در جریان گزارش نیچر از خودانتشاری بالای یک نویسنده نیز ضریب نسبتاً بالای مجله به نرخ بالای خوداستنادی نسبت داده شده است. به‌عبارتی دیگر نویسنده علاوه‌بر خودانتشاری بالا در مجله خود به آثار منتشرشده نیز به دفعات استناد داده است (شیمایر، ۲۰۰۸).

نرخ نسبتاً بالای خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه و سازمانی در برخی مجلات را می‌توان مولود سیطره شعارهای «بنویس و زنده بمان» و «بنویس و فارغ‌التحصیل شو» بر فضای آموزش عالی کشور دانست. در چنین شرایطی از یک‌سو، دانشگاه‌ها و اعضای هیئت علمی‌شان برای کسب رتبه بهتر وارد رقابت با دیگر همتایان و از سوی

نرخ خودانتشاری سازمانی و اعضای هیئت تحریریه در مجلات برتر پایگاه علوم استنادی جهان اسلام

دیگر دانشجویان تحصیلات تکمیلی برای چاپ مقالات مستخرج از پایان‌نامه‌هایشان و فارغ‌التحصیلی، مجلات وابسته به سازمان مادر خود را با امید تسریع در فرایند نشر به‌عنوان مجله هدف برای انتشار آثار علمی خود انتخاب کنند. پدیده‌ای که لوته و همکاران^۱ (۲۰۰۹) دلایل آن را حس وفاداری نویسندگان یا حق‌شناسی آنها نسبت به مجلات دانشگاه و انتظار داوری دلسوزانه‌تر از سوی همکاران می‌دانند.

هرچند که شواهد و مدارک دال بر سوءاستفاده سازمان‌ها و اعضای هیئت تحریریه مجلات کمیاب است؛ اما نداشتن خط‌مشی شفاف ارائه‌شده در وب‌سایت مجلات درباره نحوه داوری مقالات و ویراستاران یا اعضای هیئت تحریریه مجلات ممکن است سبب تردیدهایی در جامعه علمی شود (بوشنیاک و همکاران^۲، ۲۰۱۱). یکی از راه‌های کم‌کردن این تردیدها و اطمینان‌بخشی به جامعه علمی درخصوص رعایت فرایند یکسان داوری برای تمامی مقالات - حتی مقالات اعضای هیئت تحریریه و دیگر ذی‌نفعان مجله - پیگیری و مطالعه رهنمودهای بین‌المللی نشر همانند کوپ^۳، آی.سی.ام.جی.ای^۴ توسط ویراستاران و همکاران مجلات است (آلتمن^۵، ۲۰۰۵؛ واگر^۶، ۲۰۰۷).

کوپ، بزرگ‌ترین انجمن ویراستاران در تمامی حوزه‌های علمی، با جزئیات بیشتری به مسئله خودانتشاری پرداخته است (کوپ، ۲۰۰۵). کوپ انتشار آثار ویراستاران در مجلات خودشان به‌ویژه در شرایطی همانند دسترسی به محمل‌های انتشاراتی محدود، نبود مجلات جایگزین مناسب و پیش‌رو بودن اعضای هیئت تحریریه در حوزه تخصصی خود را امری پذیرفتنی می‌داند. پیشنهاد کوپ در چنین شرایطی این است که فرایند داوری تا حد امکان شفاف و دقیق باشد. مناسب‌ترین مسیر استفاده از کمک سردبیر^۷ برای مدیریت فرایند داوری است. همچنین در حوزه‌های موضوعی بسیار محدود و تخصصی که احتمال شناسایی نویسندگان وجود دارد، ویراستار می‌تواند کامنت‌های داوران را همراه با انتشار مقاله در دسترس قرار دهد تا دیگران از شفافیت داوری اطمینان یابند. در داخل کشور نیز آیین‌نامه تعیین اعتبار نشریات علمی کشور (بند ۴ ماده ۴) نیز تأکید دارد که دست‌کم ۵۰ درصد مقاله‌های هر شماره باید از نویسندگان خارج از نهاد صاحب امتیاز مجله باشد (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۵). اینکه تا چه میزان این آیین‌نامه رعایت شده است نیاز به بررسی‌های بیشتری دارد. نکته قابل توجه در اینجا توجه به الگوی خودانتشاری سازمانی خاص است. مقالاتی که با همکاری نویسنده/گانی از سازمان صاحب امتیاز مجله با نویسندگانی بیرون از سازمان منتشر شده است و انگیزه‌های پنهان این نوع همکاری‌ها که پژوهش‌های بیشتری را می‌طلبد.

حال که تحت تأثیر فضای حاکم بر آموزش علمی کشور رقابت فزاینده‌ای میان دانشگاه‌ها و پژوهشگران برای کسب جایگاه بهتر در نمایه‌های استنادی و به‌ویژه نمایه استنادی علوم جهان اسلام شکل گرفته است، توجه به شاخص خودانتشاری ضروری به نظر می‌رسد. مسائلی همانند سهم مجلات کشورها در جایگاه آنها در نمایه‌های استنادی بین‌المللی (خودانتشاری ملی)، سهم مجلات دانشگاهی در جایگاه دانشگاه‌های صاحب امتیاز آنها در نمایه‌های استنادی (خودانتشاری سازمانی) و نیز سهم عضویت پژوهشگران در هیئت تحریریه‌های مجلات در جایگاه آنها (خودانتشاری اعضای هیئت تحریریه) نیازمند تفکر بیشتر و تدوین قوانین مشخصی هستند. در پایان پیشنهاد می‌شود در مطالعات دیگری به الگوهای مختلف خودانتشاری و نیز سوگیری‌های نشر در فضای پژوهشی کشور پرداخته شود

1. Luty *et al.*
2. Bosnjak *et al.*
3. Committee on Publication Ethics (COPE)
4. International Committee of Medical Journal Editors (ICMJE)
5. Altman
6. Wager
7. associate editor

و ارتباط آنها با دیگر شاخص‌های علم‌سنجی مورد بررسی قرار گیرد. نتیجه این مطالعات می‌تواند به پذیرش خودانتشاری به‌عنوان شاخصی برای سنجش و ارزشیابی تولیدات علمی کشورها، دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی و پژوهشی، پژوهشگران و مجلات کمک کند.

پیشنهادهای اجرایی پژوهش

۱. سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان پژوهشی کشور در تدوین آیین‌نامه‌های ارتقای اعضای هیئت علمی به شاخص‌های خودانتشاری آنها در مجلاتی که سردبیر یا عضو هیئت تحریریه آن هستند و نیز خودانتشاری سازمانی آنها توجه کنند؛
۲. کمیسیون نشریات وزارت علوم در تدوین شاخص‌ها و معیارهای ارزیابی نشریات نه تنها به میزان مقالات منتشر شده سردبیران؛ بلکه به میزان مقالات منتشر شده توسط نویسندگان وابسته به سازمان صاحب امتیاز مجله نیز توجه نمایند؛
۳. سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان پژوهشی کشور در رتبه‌بندی دانشگاه‌ها و مؤسسات پژوهشی کشور به شاخص‌های خودانتشاری آنها توجه نمایند؛
۴. صاحبان امتیاز مجلات در بخش «اصول اخلاقی نشریه» به روشنی راهبرد خود درباره فرایند داوری مقالات دریافتی از سوی سردبیر و اعضای هیئت تحریریه را بیان کنند و از این طریق سوءظن نسبت به آثار منتشر شده این افراد بکاهند.

فهرست منابع

- پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (۱۳۹۵). فهرست نشریات اصلی پایگاه استنادی علوم جهان اسلام. بازیابی شده ۱۴ بهمن، ۱۳۹۵، از <http://mjil.isc.gov.ir/Searchresult.aspx?Cond=0>
- رحیمی، فروغ؛ علی‌نژاد چمازکتی، فاطمه؛ کهندل جهرمی، مرضیه؛ میرحق‌جو لنگرودی، سعیده (۱۳۹۵). رویکرد اخلاقی سردبیران و سهم آنها از انتشار مقالات در نشریه خودی. فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، ۱۱(۱)، ۵۱-۶۲.
- ساروخانی، باقر (۱۳۸۵). جامعه‌شناسی ارتباطات. تهران: اطلاعات.
- عبدخدا، هیوا؛ نوروزی، علیرضا (۱۳۹۰). میزان خوداستنادی مجلات علمی- پژوهشی انگلیسی‌زبان ایرانی حوزه پزشکی نمایه‌شده در نمایه‌نامه استنادی Scopus. مدیریت اطلاعات سلامت، ۸ (۵): ۶۴۸-۶۳۹.
- عرفان‌منش، محمدامین؛ مروتی، مرضیه؛ ایرانی، سپیده (۱۳۹۵). ترکیب اعضای هیئت تحریریه نشریات به‌عنوان شاخصی از میان‌رشتگی: مطالعه موردی نشریات علوم اجتماعی و انسانی کشور. کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱۹-۱: ۸۱-۱۰۷.
- عرفان‌منش، محمدامین؛ نوجوان، فرشته (۱۳۹۵). عملکرد مجلات علوم پزشکی ایران نمایه‌شده در پایگاه گزارش استنادی نشریات. مدیریت سلامت، ۱۹ (۶۳): ۶۸-۸۰.

نرخ خودانتشاری سازمانی و اعضای هیئت تحریریه در مجلات برتر پایگاه علوم استنادی جهان اسلام

قانع، محمدرضا (۱۳۸۸). میزان همبستگی خود-استنادی با ضریب تأثیر مجله‌های علمی حوزه علوم پزشکی در گزارش‌های استنادی نشریات فارسی. مدیریت اطلاعات سلامت، ۶(۱): ۵۳-۶۴.

قهنویه، حسن؛ موحدی، فریده؛ یارمحمدیان، محمدحسین؛ عجمی، سیما (۱۳۹۰). تحلیل محتوایی و استنادی مقالات چاپ‌شده در مجله علمی پژوهشی «مدیریت اطلاعات سلامت». مدیریت اطلاعات سلامت، ۸(۱): ۹۶-۸۶.

مردانی، امیرحسین؛ نجفی، علی؛ شریف‌مقدم، هادی (۱۳۹۲). بررسی ضریب مشارکت پژوهشگران دانشگاه علوم پزشکی تهران در انتشارات بین‌المللی. مدیریت سلامت، ۱۶(۵۱): ۱۹-۲۹.

مقتدری، علی؛ دهمرده، مریم (۱۳۹۱). تقلب و سوء رفتار در پژوهش‌های پزشکی. مجله تحقیقات علوم پزشکی زاهدان، ۱۴(۱): ۷-۱.

مهراد، جعفر؛ گل‌تاجی، مرضیه (۱۳۸۸). میزان همبستگی خوداستنادی مجله با ضریب تأثیر در نشریات علمی حوزه علوم انسانی بر اساس پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (ISC). پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات، ۲۵(۲): ۱۸۹-۲۰۶.

مهراد، جعفر؛ گل‌تاجی، مرضیه (۱۳۸۹). میزان همبستگی خوداستنادی مجله با ضریب تأثیر در نشریات علمی حوزه علوم پزشکی منتشرشده بر اساس گزارش‌های پایگاه استنادی علوم جهان اسلام. مدیریت اطلاعات سلامت، ۱۶(۳): ۲۵۱-۲۵۹.

Altman, D. G. (2005). Endorsement of the CONSORT statement by high impact medical journals: Survey of instructions for authors. *BMJ*, 330, 1056-1057.

Bosnjak, L.; Vukojevic, K.; Marusic, A. (2011). Analysis of a number and type of publications that editors publish in their own journals: case study of scholarly journals in Croatia. *Scientometrics*, 86: 227-233.

Burgess, T. F.; Shaw, N. E. (2010). Editorial board membership of management and business journals: A social network analysis study of the Financial Times. *British Journal of Management*, 21 (3): 627-648.

Chopra, S.S. (2003). Industry funding of clinical trials: Benefit or bias? *Journal of the American Medical Association*, 290(1), 113-114.

COPE. Committee on Publication Ethics. Editor as author in own journal 2005 [cited 2016 Sep 16]. Retrieved January 1, 2017, from <http://publicationethics.org/case/editor-author-own-journal>.

Davis, R. M. (1985). Publication in professional journals: A survey of editors. *IEEE Transactions on Professional Communication*, 28(2): 34-43.

Easterbrook, P.J.; Berlin, J.A.; Gopalan, R.; Matthews, D.R. (1991). Publication bias in clinical research. *Lancet*, 337:867-72.

Egger, M.; Smith, G.D. (1995). Misleading meta-analysis. *BMJ*, 310,752-754.

Epstein, R. (2007). Influence of pharmaceutical funding on the conclusions of meta-analysis. *BMJ*; 335:1167.

- Franco, A.; Malhotra, N.; Simonovits, G. (2014). Publication Bias in the Social Sciences: Unlocking the file Drawer. *Science*, 345(6203):1502-1505.
- Gingras, Y. (2016). *Bibliometrics and Research Evaluation: Uses and Abuses*. Massachusetts: MIT Press.
- Graf, C.; Wager, E.; Bowman, A.; Fiack, S.; Scott-Lichter, D.; Robinson, A. (2007). Best practice guidelines on publication ethics: A publisher's perspective. *Int J Clin Pract Suppl*, 152, 1-26.
- Hardin, W. G., Liano, K., Chan, K. C., & Fok, R. C. W. (2008). Finance editorial board membership and research productivity. *Review of Quantitative Finance and Accounting*, 31, 225-240.
- Hargreaves, S. (2007). Industry funded trials often have ghost authorship. *BMJ*, 334:223.
- Lee, K.; Bacchetti, P.; Sim, I. (2008). Publication of clinical trials supporting successful new drug applications: a literature analysis. *PLoS Med*, 5(9):e191. Retrieved January 1, 2017, from <http://medicine.plosjournals.org/perlserv/?request=get-document&doi=10.1371/journal.pmed.0050191>.
- Lee, K.P.; Boyd, E.A.; Holroyd-Leduc, J.M.; Bacchetti, P.; Bero, L.A. (2006). Predictors of publication: Characteristics of submitted manuscripts associated with acceptance at major biomedical journals. *Medical Journal of Australia*, 184: 621-626.
- Luty, J.; Arokiadass, S.M.R.; Easow, J.M.; Anapreddy, J.R. (2009). Preferential publication of editorial board members in medical specialty journals. *J Med Ethics*, 35: 200-202.
- Mani, J. et al. (2013). I publish in I edit? Do editorial board members of urologic journals preferentially publish their own scientific work? *PLoS ONE*, 8 (12): e83709.
- Oleinik, A. (2014). Conflict(s) of interest in peer review: Its origins and possible solutions. *Science and Engineering Ethics*, 20 (1): 55-75
- Patel, V.; Kim, Y. (2007). Contribution of low and middle income countries to research published in leading general psychiatry journals, 2002-2004. *Br J Psychiatry*, 190, 77-78.
- Rodrigues, V. (2013). Publication and reporting biases and how they impact publication of research. Retrieved January 1, 2017, from <http://www.editage.com/insights/publication-and-reporting-biases-and-how-they-impact-publication-of-research>.
- Rösing, C. K., Junges, R., & Haas, A. N. (2014). Publication rates of editorial board members in oral health journals. *Brazilian Oral Research*, 28(1), 1-5.
- Roth, W. M. (2002). Editorial power/authorial suffering. *Research in Science Education*, 32(2), 215-240.
- Schiermeier, Q. (2008). Self-publishing editor set to retire: Criticism grows high number of self-penned articles in physics journal. *Natures*, 432.
- Song, F.; Parekh, S.; Hooper, L.; Loke, Y.K.; Ryder, J.; Sutton, A.J.; Hing, C.; Kwok, C.S.; Pang, C.; Harvey, I. (2010). Dissemination and publication of research findings: An updated review of related biases. *Health Technology Assessment*, 14(8), 2-4.
- Stigler, G. J.; Stigler, S. M.; Friedland, C. (1995). The journals of economics. *Journal of Political Economy*, 103 (2): 331-359.

- Thompson, P. J. (2009). How to choose the right journal for your manuscript? *Chest*, 132 (3): 1073–1076.
- Wager, E. (2007). Do medical journals provide clear and consistent guidelines on authorship. *Med Gen Med*, 9(3), 16.
- Walters, W. H. (2015). Do editorial board members in library and information science publish disproportionately in the journals for which they serve as board members? *Journal of Scholarly Publishing*, 46 (4):343-345.
- Zdenek, R (2017). Editorial board self-publishing rates in Czech economic journals. *Sci Eng Ethics*, 23, 1-14. Retrieved January 1, 2017, from <https://doi.org/10.1007/s11948-017-9922-2>.
- Zitt, M.; Ramanana-rahary, S.; Bassecouard, E. (2003). Correcting glasses help fair comparisons in international science landscape: Country indicators as a function of ISI database delineation. *Scientometrics*, 56 (1): 259–282.